demos

Jaargang 37
Juli/Augustus 2021

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

7

nidi

inhoud

1 **Beleidskeuzes in een vergrijzende maatschappij**
4 Wedden op bevolkingsdruk
5 **Worden de levenslopen van jonge vrouwen complexer?**
8 **Pensioenkennis is een mannending**

Foto: Bas Bogers/Flickr

Beleidskeuzes in een vergrijzende maatschappij

JOOP DE BEER

De doorzettende vergrijzing gaat gepaard met een toenemende vraag naar zorg. Hoe kan die zorgdruk worden opgevangen? Is hogere arbeidsmigratie het antwoord? Één conclusie is echter onontkoombaar: investeren in menselijk kapitaal (onderwijs, gezondheid) is en blijft nodig.

Hoewel 2050 nog ver weg is, weten we nu al dat de komende dertig jaar het aantal ouderen hoogstwaarschijnlijk veel sterker zal toenemen dan de bevolking in de werkzame leeftijden. Dat leidt naar verwachting tot een toenemende druk van de zorgvraag op de beroepsbevolking. Beleidsmakers staan voor de vraag of ze hierop reageren door de omvang van de beroepsbevolking te vergroten door arbeidsmigratie en/of door het verhogen van de arbeidsparticipatie, bijvoorbeeld van vrouwen, ouderen en personen met een migratieachtergrond. Ook kunnen ze investeren in preventie om de groei van de zorgvraag af te remmen.

Spanning tussen zorgvraag en beroepsbevolking

Met de vergrijzing wordt doorgaans gedoeld op de toename van het aantal 65-plussers. Volgens de CBS-bevolkingsprognose zal het aantal 65-plussers de komende dertig jaar met bijna anderhalf miljoen toenemen. Voor de ontwikkeling van de zorgvraag is vooral de groei van het aantal 80-plussers van belang, omdat de zorgvraag van 80-plussers beduidend hoger is dan van zestigers en zeventigers. Het aandeel van de 80-plussers binnen de groep 65-plussers neemt de komende dertig jaar sterk toe: van 24 procent nu tot rond 40 procent in 2050. Deze zogenaamde dubbele vergrijzing leidt tot een sterke groei van de zorgvraag.

Figuur 1. Verhouding tussen de omvang van de zorgvraag en van de beroepsbevolking (in fte) in 2050 (2019 = 100), drie arbeidsaanbodscenario's

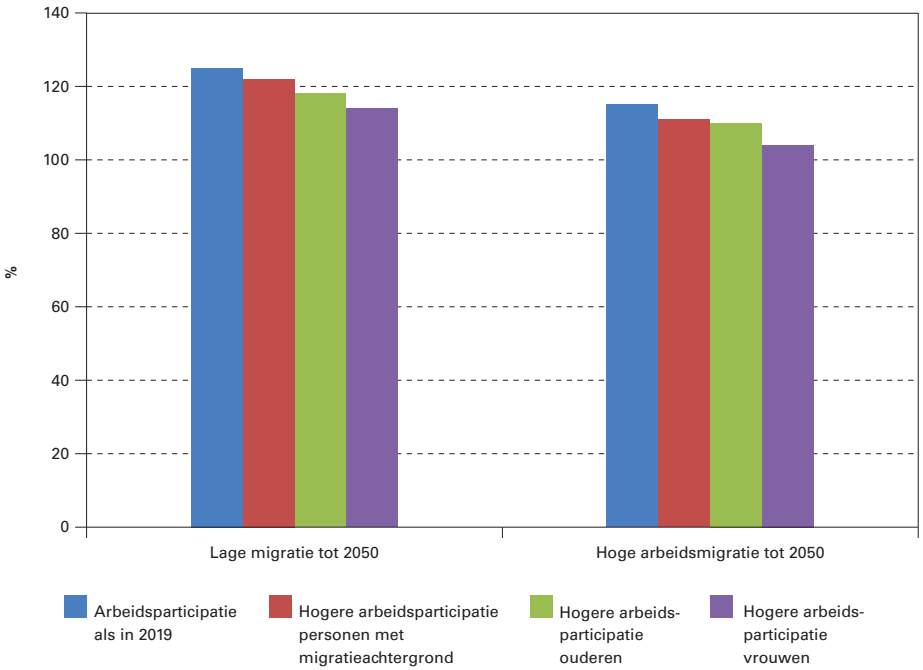

Bron: NIDI/CBS (2021).

De zorgvraag hangt niet alleen af van de vergrijzing, maar ook van de bevolkingsgroei. Omdat bij hoge migratie de bevolking sterker groeit dan bij lage migratie, neemt ook de zorgvraag dan sterker toe. We hebben twee "wat-als"-scenario's doorgerekend die laten zien wat de gevolgen van lage c.q. hoge migratie voor de bevolkingsgroei in de komende dertig jaar zijn. Een hoog migratiesaldo van gemiddeld rond 90 duizend per jaar tot 2050 leidt tot een bevolkingsgroei met 19 procent, terwijl bij lage migratie van gemiddeld rond de 20 duizend per jaar de bevolking in 2050 slechts één procent groter is dan nu. Bij het hoge migratiesaldo leidt de combinatie van bevolkingsgroei en vergrijzing tot een toename van de zorgvraag met 28 procent en bij het lage migratiesaldo tot een toename van 17 procent. Bij deze berekening zijn we ervan uitgegaan dat de zorguitgaven per persoon (onderscheiden naar leeftijd, geslacht, migratieachtergrond en opleidingsniveau) in 2050 even hoog zijn als in 2019. Het gaat hierbij om de zorg die valt onder de basisverzekering, zoals ziekenhuiszorg, zorg door huisartsen, ggz en wijkverpleging. De verpleeghuiszorg valt hier niet onder.

De groei van de beroepsbevolking blijft achter bij de groei van de zorgvraag. De omvang van de beroepsbevolking hangt voor een belangrijk deel af van de ontwikkeling van de migratie. Bij een hoog migratiesaldo met een hoog aandeel arbeidsmigranten neemt de beroepsbevolking de komende dertig jaar met 11 procent toe. Bij een laag migratiesaldo krimpt de beroepsbevolking met zeven procent. Hierbij is verondersteld dat de arbeidsparticipatie voor elk van de onderscheiden bevolkingsgroepen (leeftijd, geslacht, migratieachtergrond en opleidingsniveau) in 2050 gelijk is aan nu. Figuur 1 laat zien dat bij lage migratie de verhouding tussen de hoogte van de zorgvraag en de omvang van beroepsbevolking de komende dertig jaar met 25 procent toeneemt en bij hoge migratie met 15 procent. Hoge migratie verkleint dus wel de spanning tussen zorgvraag en beroepsbevolking, maar voorkomt niet dat de groei van de beroepsbevolking achterblijft bij de groei van de zorgvraag.

Hogere arbeidsparticipatie

De ontwikkeling van de beroepsbevolking hangt niet alleen af van de hoogte van migratie, maar ook van veranderingen in arbeidsdeelname. Hogere arbeidsdeelname remt de groei van de verhouding tussen de zorgvraag en beroepsbevolking. We hebben drie "wat-als"-scenario's doorgerekend die meten hoe groot de effecten zijn van hogere arbeidsdeelname van personen met een migratieachtergrond, van ouderen en van vrouwen op de omvang van de beroepsbevolking. Ten aanzien van migratieachtergrond veronderstellen we dat het verschil in arbeidsparticipatie van de eerste generatie met een migratieachtergrond ten opzichte van personen met een Nederlandse achtergrond in 2050 is gehalveerd en dat de participatie van de tweede generatie dan even hoog is als die van mensen met een Nederlandse achtergrond. Bij ouderen veronderstellen we dat ouderen evenveel jaar langer blijven werken als de stijging van de AOW-leeftijd (die is gekoppeld aan de stijging van de levensverwachting). Bij vrouwen veronderstellen we dat het percentage vrouwen met betaald werk in 2050 even hoog is als het huidige percentage voor mannen en dat het verschil in het aandeel van de vrouwen dat in deeltijd werkt ten opzichte van mannen in 2050 is gehalveerd.

Figuur 1 laat zien dat vooral hogere arbeidsdeelname van vrouwen een groot effect heeft. Bij lage migratie leidt hoge arbeidsdeelname van vrouwen ertoe dat de verhouding tussen de hoogte van de zorgvraag en de omvang van de beroepsbevolking niet met 25, maar met 14 procent toeneemt. Dit is vrijwel evenveel als bij een hoog migratiesaldo zonder verandering in de arbeidsparticipatie. Het effect van hogere arbeidsdeelname van vrouwen is dus qua omvang van de beroepsbevolking vergelijkbaar met het effect van hogere migratie. Als bij hoge migratie de arbeidsparticipatie van vrouwen toeneemt, zal de verhouding tussen zorgvraag en beroepsbevolking in 2050 maar vier procent hoger zijn dan nu.

Betere gezondheid

De verhouding tussen de zorgvraag en de beroepsbevolking kan niet alleen worden verlaagd door vergroting van de beroepsbevolking, maar ook door afremmen van de groei van de zorgvraag. We hebben twee "wat-als"-scenario's doorgerekend. In het eerste scenario veronderstellen we dat het leeftijdspatroon van de zorgvraag evenveel jaar naar hogere leeftijden opschuift als de stijging van de levensverwachting. Dit scenario betekent dat de toename van de levensverwachting vooral uit gezonde jaren bestaat. Figuur 2 laat zien dat in dit geval de verhouding tussen zorgvraag en beroepsbevolking met 10 procent toeneemt bij hoge arbeidsmigratie en met 17 procent bij lage arbeidsmigratie.

De zorgvraag van middelbaar en lager opgeleiden is hoger dan van hoger opgeleiden. Het tweede

VERKENNING BEVOLKING 2050

De Tweede Kamer heeft bij de Algemene Politieke Beschouwingen van 2018 aan de regering gevraagd om de gevolgen van veranderingen in de omvang en samenstelling van de bevolking halverwege deze eeuw in kaart te brengen. Op verzoek van de regering heeft het NIDI in samenwerking met het CBS het onderzoek uitgevoerd onder de titel "Verkenning Bevolking 2050". Het eindrapport "Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen" beschrijft mogelijke gevolgen van veranderingen in de samenstelling van de bevolking naar leeftijd, geslacht, migratieachtergrond en opleidingsniveau voor de groei van de beroepsbevolking, de zorgvraag en het aantal huishoudens tot 2050.

“wat-als”-scenario veronderstelt dat de verschillen in zorgvraag naar opleidingsniveau in 2050 zijn verdwenen. Dit scenario veronderstelt dat de zorgvraag van middelbaar en lager opgeleiden in 2050 is gedaald tot het huidige niveau van hoogopgeleiden, terwijl de zorgvraag van hoogopgeleiden niet verandert. Figuur 2 laat zien dat verkleining van gezondheidsverschillen de groei van de zorgvraag sterk zou afremmen. Bij hoge arbeidsmigratie zou de verhouding tussen zorgvraag en beroepsbevolking dan amper hoger zijn dan nu.

Kortom, de vergrijzing leidt ertoe dat de spanning tussen zorgvraag en omvang van de beroepsbevolking toeneemt, maar de spanning kan worden verkleind door een mix van hogere migratie, hogere arbeidsdeelname en betere gezondheid. Welke mix optimaal is, is een politieke keuze. We nemen een aantal van de opties die beleidsmakers hebben door.

Figuur 2. Verhouding tussen de omvang van de zorgvraag en van de beroepsbevolking (in fte) in 2050 (2019 = 100), twee gezondheidsscenario’s

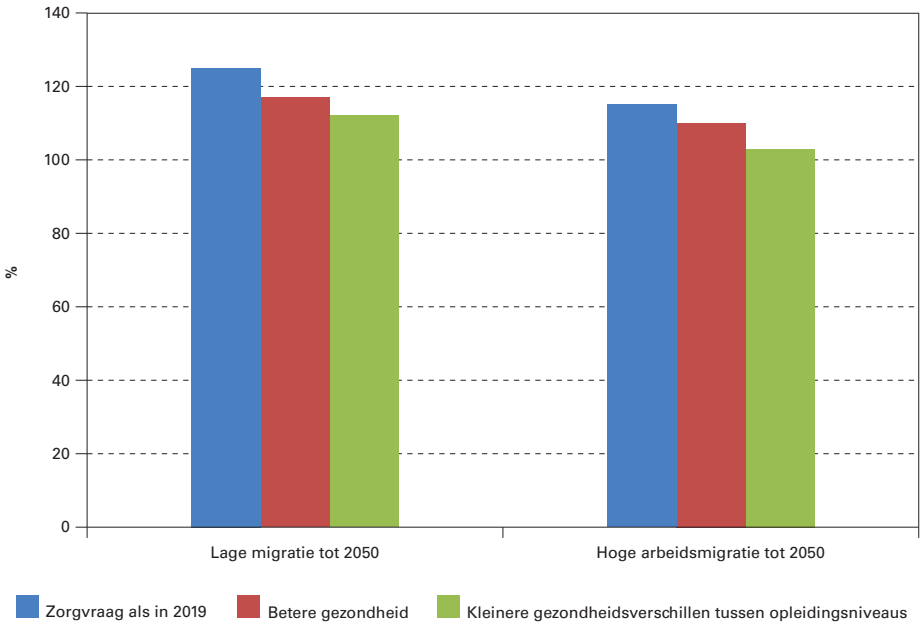

Bron: NIDI/CBS (2021).

Meer migratie?

Migratie uit EU-landen is in beperkte mate te sturen door migratiebeleid, maar wel indirect door beleid ten aanzien van flexibilisering van de arbeidsmarkt, minimumloon en regels ten aanzien van huisvesting. Voor arbeidsmigranten van buiten de EU kan Nederland wel toelatingsbeleid voeren, denk aan regelingen voor kennismigranten. Overigens zal ook in andere EU-landen door de vergrijzing en stijging van de welvaart de vraag naar goedopgeleide arbeidsmigranten van buiten de EU toenemen. De concurrentie tussen landen om toptalent aan te trekken zal daardoor verder toenemen is onze verwachting.

Meer onderwijs

In een vergrijzende samenleving snijdt het mes van investeren in onderwijs aan twee kanten. Het bevordert de arbeidsdeelname en het houdt mensen langer gezond. Een goed geschoolde bevolking is overigens niet hetzelfde als een hoogopgeleide bevolking. Goede scholing is ook van belang voor mensen met een middelbaar en een laag opleidingsniveau. Dit vraagt om meer waardering van het beroepsonderwijs. Goede scholing is niet alleen een verantwoordelijkheid van onderwijsinstellingen, ook leren op de werkplek is van belang om de arbeidsloopbaan te verlengen Een leven lang ontwikkelen is essentieel om ook de inzetbaarheid van oudere werkenden bij een stijgende pensioenleeftijd te vergroten.

Meer preventie

Ook preventie werkt als een tweesnijdend zwaard: het remt enerzijds de groei van de zorgvraag doordat het mensen langer gezond houdt en draagt anderzijds bij aan een hogere participatie op latere leeftijd. Verbetering van de gezondheidszorg heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de stijging van de levensverwachting. Maar niet alle extra levensjaren worden in goede gezondheid doorgebracht. Steeds meer ziekten zijn chronische aandoeningen geworden. Veel van deze chronische ziekten kunnen worden voorkomen door een gezonde leefstijl en betere leef- en werkomstandigheden. Daarom is naast betere zorg preventiebeleid cruciaal. Vooral bij mensen met een lage sociaaleconomische status valt veel winst te boeken.

Bij preventie gaat het niet alleen om leefstijl. Gezond eten en veel bewegen zijn belangrijk, maar inzetten op gedragsverandering alleen is niet voldoende. Leefstijlinterventies werken vaak niet goed bij mensen met een lagere sociaaleconomische status, doordat problemen zoals schulden, werkloosheid, laaggeletterdheid, gezinssituaties, slechte huisvesting en stress invloed hebben en zich vaak opstapelen. Effectief preventiebeleid dient zich dan ook niet alleen op het individu te richten, maar ook op de leef- en werkomgeving.

Meer werken

De ouderen van de toekomst zijn hoger opgeleid dan de ouderen van nu. Dit kan leiden tot hogere arbeidsdeelname. Maar daarmee is nog niet gezegd dat de arbeidsdeelname van ouderen even hard toeneemt als de stijging van de AOW-leeftijd. Daarvoor is een voorwaarde dat de gezondheid van oudere werknemers het toelaat langer te werken, dat oudere werknemers zich blijven ontwikkelen (omdat banen voor het leven verdwijnen) en dat de kansen van oudere werkenden niet negatief worden beïnvloed door leeftijdsdiscriminatie.

Arbeidsmigranten kunnen op korte termijn in vacatures voorzien, maar de inzetbaarheid van arbeidsmigranten op de langere termijn is niet vanzelfsprekend. Arbeidsmigranten voldoen aan de arbeidsvraag van nu, maar onzeker is wat de arbeidsvraag van de toekomst zal zijn. Van belang is dat voor arbeidsmigranten die blijven, ingezet wordt op betere kansen op de arbeidsmarkt op de langere termijn. Om- en bijscholing zijn cruciaal om duurzame inzetbaarheid te verzekeren.

De arbeidsdeelname onder asielmigranten, die overigens maar een minderheid van de bevolking met een migratieachtergrond vormen, is relatief

Foto: Hindrik Sijens / Flickr

laag. Bij hen spelen vaak psychische problemen en trauma's door oorlogservaringen of ontberingen. Bovendien duren toelatingsprocedures vaak nog lang, worden elders behaalde kwalificaties niet eenvoudig erkend en is het combineren van het leren van de taal, het volgen van een opleiding en entree op de arbeidsmarkt niet altijd goed op elkaar afgestemd. Een hogere arbeidsparticipatie kan worden bevorderd door in te zetten op intensieve begeleiding met aandacht voor solliciteren en een snelle aansluiting op de arbeidsmarkt.

Het aandeel vrouwen met betaald werk ligt lager dan bij mannen, maar door de sterkere stijging van het opleidingsniveau van vrouwen dan van mannen zullen deze verschillen naar verwachting kleiner worden. Veel vrouwen werken minder uren dan mannen. Als veel vrouwen meer uren gaan werken heeft dat een groot effect op de omvang van de beroepsbevolking. Beschikbaarheid en betaalbaarheid van kinderopvang en de rolverdeling tussen vrouw en man in het huishouden zijn belangrijke randvoorwaarden.

Politieke keuzes: meer migratie en/of meer werken

Vergrijzing stelt beleidsmakers voor keuzes, waarvan een aantal hier de revue is gepasseerd. In het publieke debat is vooral (arbeids-) migratie een heet hangijzer. Waar dit debat zich vaak beperkt tot asielzoekers en mensen met een moslimachtergrond, wordt vaak over het hoofd gezien dat het grootste deel van de migranten bestaat uit arbeids- en studiemigranten en hun gezinsleden, waarvan het merendeel uit Europese landen komt. Kiezen we voor het toelaten van migranten die nuttig zijn voor de economie (met de kanttekening dat migratie vanuit andere EU-landen maar in beperkte mate valt te sturen)? Of willen we de omvang van de migratie zoveel mogelijk beperken? In dat laatste geval moeten we ons er wel rekenschap van geven dat de bevolking in de werkzame leeftijden zal krimpen en dat de beroepsbevolking alleen op peil kan blijven als de arbeidsparticipatie fors stijgt.

De arbeidsdeelname is een ander aangrijpingspunt voor beleid. Uit onze berekeningen blijkt dat, als de arbeidsparticipatie niet toeneemt een steeds groter deel van de beroepsbevolking nodig zal zijn om te voorzien in de stijgende vraag naar zorg. Het lijkt er op dat er ruimte is voor verhoging van de arbeidsparticipatie bij groepen als de ouderen, sommige groepen met een migratieachtergrond en bij vrouwen. Om dat te realiseren zijn vooral investeringen nodig in onderwijs en het bevorderen van een gezonde leefstijl.

Joop de Beer, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: beer@nidi.nl

LITERATUUR:

- NIDI en CBS (2021), *Bevolking 2050 in beeld: opleiding, arbeid, zorg en wonen.* Den Haag.

column

WEDDEN OP BEVOLKINGSDRUK

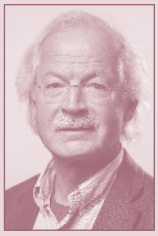

Het verband tussen bevolkingsgroei en voedselvoorziening houdt bevolkingswetenschappers al bezig sinds de dagen van Thomas Malthus. In diens visie leidt ongebreidelde bevolkingsgroei tot rampspoed en tegenslag die door morele terughoudendheid in kindertal en natuurlijke krachten als hongersnoden en epidemieën in het gareel zal worden gehouden. In het bevolkingsdebat belichten meer pessimistisch ingestelde wetenschappers vooral de negatieve kanten van bevolkingsgroei (voedseltekorten, uitputting van hulpbronnen, armoede). Optimisten wijzen vooral op de positieve gevolgen van groei, zoals technologische vooruitgang, welvaart en economische ontwikkeling.

Het debat woedde hevig in de jaren 60 en 70 van de vorige eeuw ("De Club van Rome") maar is nog steeds actueel. Met een knipoog naar een eerdere weddenschap over bevolkingsgroei en de prijzen van grondstoffen tussen de ecoloog en pessimist Paul Ehrlich en de optimist en econoom Julian Simon in 1980, die door optimist Simon werd gewonnen (zie Demos van maart 2019), werd tien jaar geleden een vergelijkbare weddenschap aangegaan, die onlangs werd beslist. Ditmaal ging het over de prijzen van voedsel. Economisch-demograaf David Lam betoogde als optimist dat de wereldvoedselproductie in de laatste halve eeuw ondanks de explosieve bevolkingsgroei sneller groeide dan de wereldbevolking; de voedselprijzen zouden ondanks de doorgaande bevolkingsgroei dalen. Sociaal-demograaf Stan Becker redeneerde, dat met toenemende bevolkingsdruk het blijven verhogen van de voedselproductie steeds problematischer wordt, met schaarste en stijgende voedselprijzen als gevolg. Dit keer won de pessimist Becker al was het op het nippertje! Beide experts waren overigens realist genoeg om te wijzen op de steeds groter wordende milieudruk.

Dat de discussie over de gevolgen van bevolkingsgroei de gemoederen bezig blijft houden is niet verwonderlijk gezien de extra twee miljard wereldburgers die tot het midden van de eeuw worden verwacht. Beide weddenschap laten zien dat als het gaat om de gevolgen van bevolkingsgroei, er heel veel factoren in het spel zijn, waarbij er niet een enkele "smoking gun" is. Iedereen is het er over eens dat de toekomstige bevolkingsontwikkeling een grote rol speelt als het gaat om de oplossing van maatschappelijke vraagstukken zoals duurzame ontwikkeling, de klimaatcrisis, armoede en ongelijkheid. Over de rol van bevolkingsbeleid bestaat dan weer minder overeenstemming.

Nico van Nimwegen

Worden de levenslopen van jonge vrouwen complexer?

MICHAËL BOISSONNEAULT & JOOP DE BEER

Levenslopen lijken op het oog onveranderlijk, maar toch veranderen ze langzaam doch zeker. Voor vrouwen geboren tussen 1977 en 1988 is nagegaan welke veranderingen in hun leefsituatie zijn opgetreden. Gemiddeld maken jonge vrouwen tussen hun 18de en 30ste levensjaar drie tot vier verschillende leefsituaties mee. Het percentage dat terugkeert naar het ouderlijke huis is sterk toegenomen over de generaties.

De traditionele levensloop om vanuit het ouderlijk huis te trouwen en vervolgens kinderen te krijgen geldt al lang niet meer voor de meeste jonge Nederlanders. De transitie naar volwassenheid kent tegenwoordig een veel meer wisselend verloop. Jongere generaties wonen vaker alleen, wonen vaker ongetrouwd samen, krijgen ook vaker kinderen zonder getrouwd te zijn en ze trouwen steeds later of zelfs helemaal niet. Deze fasen in de levensloop hebben minder vaak een vaste volgorde. En veel mensen maken sommige van deze fasen meerdere keren mee. Denk aan mensen die gaan samenwonen, daarna uit elkaar gaan en vervolgens met een andere partner gaan samenwonen.

Deze ontwikkeling hangt samen met lange termijn maatschappelijke trends zoals de afnemende rol van religie en traditionele waarden in het dagelijks leven en het grotere belang van emancipatie en de sterke gerichtheid op de eigen persoonlijkheid en eigen levensdoelen. Daar komt bij dat jongeren de laatste twee decennia te maken hebben gekregen met steeds grotere financiële onzekerheid. Vooral de economische crisis van 2008-2009 heeft ertoe geleid dat jongeren gemiddeld later het ouderlijk huis verlaten en dat jongeren die een tijd zelfstandig hebben gewoond vaker weer terug naar het ouderlijk huis zijn gegaan, omdat ze geen baan konden vinden of omdat ze hun baan kwijt zijn geraakt. Het heeft er ook toe geleid dat jonge generaties langer wachten met kinderen krijgen. De toenemende flexibilisering van de arbeidsmarkt heeft de onzekerheid onder jonge generaties vergroot en deze ontwikkelingen versterkt. Sociologen spreken in dit verband over de toenemende complexiteit van levenslopen. Hiermee wordt bedoeld dat levenslopen een groter aantal transities bevatten en dat deze transities in een steeds minder voorspelbare volgorde plaatsvinden. Een ander belangrijk kenmerk van deze nieuwe transitie naar volwassenheid is dat mensen steeds vaker terugkeren naar een leefsituatie die ze eerder hebben meegemaakt.

Maar zijn de levenslopen van jongere Nederlanders inderdaad complexer geworden in de loop der jaren? Om deze vraag te beantwoorden kijken we naar hoe de complexiteit van de levensloop onder Nederlandse vrouwen tussen hun 18de en hun 30ste levensjaar voor verschillende generaties is veranderd. We kijken naar vrouwen omdat zij transities in hun leven vaker eerder meemaken dan mannen. We gebruiken twee indicatoren van levensloopcomplexiteit: het aantal verschillende leefsituaties (of huishoudensposities) die mensen meemaken en het aantal keer dat mensen eenzelfde leefsituatie (opnieuw) meemaken. Hoe deze twee indicatoren precies zijn berekend wordt in het kader uitgelegd. De eerste indicator meet hoe gevarieerd levenslopen zijn, de tweede indicator in hoeverre levenslopen lineair zijn, d.w.z. dat men niet terugkeert naar een eerder ervaren situatie. We onderscheiden zeven verschillende leefsituaties, gedefinieerd als de volgende huishoudensposities:

Foto: Roel Wijnants/Flickr

1. In het ouderlijk huis wonen.
2. Alleen wonen, zonder kinderen.
3. Ongehuwd samenwonen met een partner, zonder kinderen.
4. Gehuwd samenwonen, zonder kinderen.
5. Zonder partner wonen met tenminste één kind.
6. Ongehuwd samenwonen met tenminste één kind.
7. Gehuwd samenwonen met tenminste één kind.

We presenteren eerst voor elke generatie, geboren tussen 1977 en 1988, de twee indicatoren

We onderscheiden twee indicatoren van complexiteit van levenslopen. In de eerste plaats het aantal verschillende huishoudensposities/leefsituaties die iemand meemaakt gedurende zijn of haar leven. Als iemand eerst thuis woont en dan alleen gaat wonen, is het aantal huishoudensposities twee. Dat blijft zo als die persoon terugkeert naar het ouderlijk huis. De tweede indicator, het gemiddeld aantal keer dat iemand een bepaalde positie/situatie meemaakt, neemt in dat geval wel toe, namelijk van 1 naar 1,5 (het gemiddelde van 2 keer ouderlijk huis en 1 keer alleen). Als de persoon daarna ongehuwd gaat samenwonen, neemt de eerste indicator toe van 2 naar 3, terwijl de tweede indicator daalt van 1,5 naar 1,3 (het gemiddelde van 2 keer ouderlijk huis, 1 keer alleen en 1 keer samenwonend).

De waarden van onze twee indicatoren zijn berekend op basis van data van het Stelsel van Sociaal-statistische Bestanden (SSB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). De gebruikte data van het SSB bevatten gedetailleerde en anonieme informatie over de gehele bevolking die tussen het jaar 1995 en 2018 in Nederland heeft gewoond. Voor onze analyses hebben we vrouwen geselecteerd die tussen de jaren 1977 en 1988 zijn geboren en continu in Nederland hebben gewoond vanaf leeftijd 18 tot leeftijd 30. Door de verschillende huishoudensposities van deze vrouwen door de tijd heen te volgen zijn we in staat geweest om hun levenslopen te reconstrueren en de indicatoren van levensloopcomplexiteit te berekenen.

van complexiteit. Om beter inzicht te krijgen in de oorzaken van meer of minder levensloopcomplexiteit, kijken we daarna hoe de verandering in complexiteit van bepaalde leefsituaties afhangt.

Levensloopcomplexiteit

De vraag of de complexiteit van levenslopen van jonge vrouwen geboren tussen 1977 en 1998 groter is geworden laat zich niet zonder meer met ja of nee beantwoorden. Figuur 1 laat zien dat de twee maten van complexiteit een verschillend verloop vertonen. Aan de ene kant is het aantal verschillende leefsituaties dat vrouwen hebben meegemaakt licht gedaald. Vrouwen die in 1977 zijn geboren hebben gemiddeld 3,7 verschillende leefsituaties meegemaakt tussen leeftijd 18 en 30 jaar terwijl dit voor vrouwen geboren in 1988 3,3 is. Er was dus minder variatie onder de jongste generatie. Aan de andere kant is het gemiddeld aantal keer dat mensen dezelfde leefsituatie hebben meegemaakt, licht toegenomen. Vrouwen die in 1977 zijn geboren hebben gemiddeld 1,3 keer dezelfde situatie ervaren tegenover 1,5 keer voor vrouwen die in 1988 zijn geboren. Dit duidt op toenemende complexiteit omdat levenslopen dus steeds minder lineair zijn.

Oorzaak veranderende complexiteit

Volgens onze resultaten hebben Nederlandse vrouwen tussen leeftijd 18 en 30 gemiddeld drie tot vier van de zeven leefsituaties meegemaakt. Bovendien hebben ze die ervaren situaties gemiddeld anderhalve keer meegemaakt. Dat laatste gegeven betekent dat veel vrouwen een leefsituatie hebben meegemaakt waarin ze zich al eerder in hun levensloop hebben bevonden. Dit geldt niet even sterk voor alle huishoudensposities. Figuur 2 laat zien dat de daling van het aantal verschillende leefsituaties dat vrouwen tussen 18 en 30 jaar hebben meegemaakt vooral komt doordat minder vrouwen vóór hun dertigste zijn getrouwd. Van de vrouwen die in 1977 zijn geboren was zestig procent vóór hun dertigste getrouwd en had al dan niet kinderen gekregen, tegen minder dan dertig procent van de vrouwen die in 1988 zijn geboren. Daarentegen hebben 20 procent meer vrouwen van de jongste generatie alleen gewoond. Ook het krijgen van kinderen zonder getrouwd te zijn is toegenomen, althans tot cohort 1983; voor latere cohorten is dit redelijk stabiel gebleven. Ongetrouwd samenwonen is onder alle cohorten ongeveer even populair: tussen 70 en 80 procent. Ongeveer tien procent van de vrouwen zijn vóór hun dertigste alleenstaande moeder geweest.

Figuur 3 laat zien dat het percentage vrouwen dat is teruggekeerd naar het ouderlijk huis relatief sterk is toegenomen: van 8 procent bij vrouwen geboren in 1977 naar 18 procent bij vrouwen geboren in 1988. Ook was er een sterke toename van het percentage vrouwen dat meerdere keren alleen heeft gewoond en meerdere keren onge-

Figuur 1. Aantal verschillende leefsituaties per vrouw (a) en het gemiddeld aantal keer dat een vrouw elke ervaren leefsituatie meemaakt (b), tussen leeftijd 18 en 30, per cohort geboren tussen 1977 en 1988

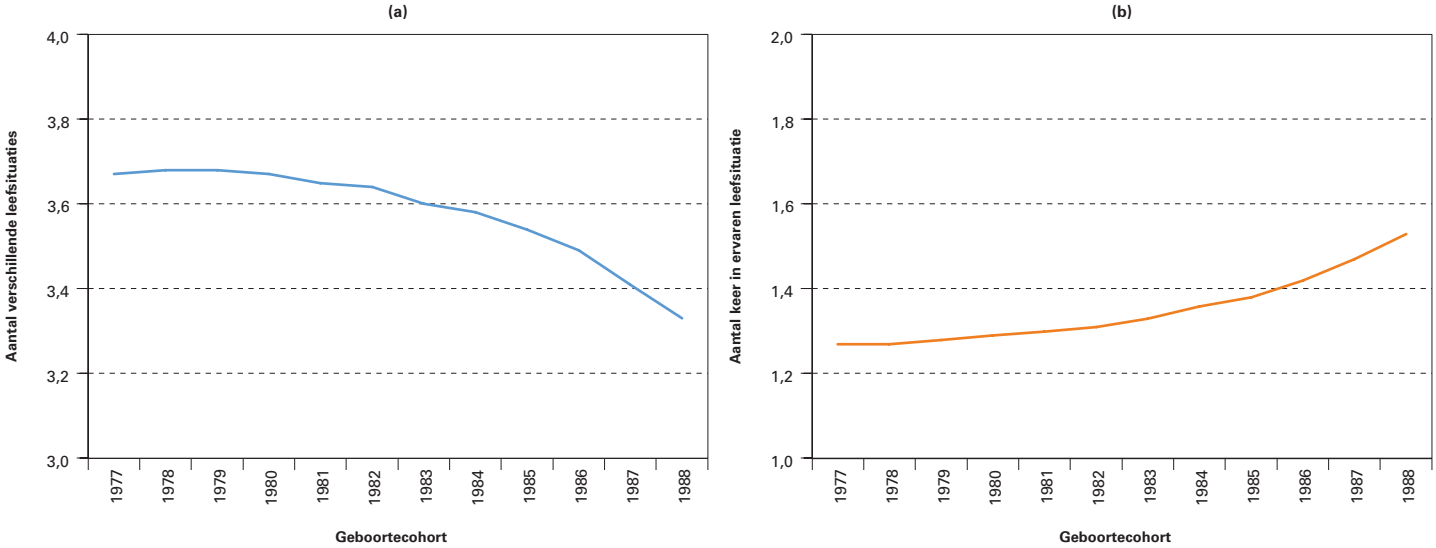

Bron: eigen berekeningen (zie kader) op basis van SSB/CBS.

trouwd heeft samengewoond. Gedaald is het percentage vrouwen dat vóór hun dertigste al twee keer getrouwd was.

Toenemende complexiteit?

Worden de levenslopen van jonge Nederlandse vrouwen complexer naarmate ze later zijn geboren? Deze vraag laat zich niet eenduidig beantwoorden. Aan de ene kant niet, want jongere cohorten ervaren minder nieuwe leefsituaties voordat ze 30 jaar worden dan oudere cohorten. Aan de andere kant wel, want jongere cohorten keren vaker terug naar reeds ervaren leefsituaties. Het is de zogenaamde 'triade' - wonen in het ouderlijk huis, alleen wonen, en wonen ongetrouwd samen zonder kinderen - die voor toenemende complexiteit zorgt. Zolang men niet getrouwd is en geen kinderen heeft maakt men een steeds groter aantal transities tussen deze drie leefsituaties mee. Deze fase duurt langer onder jongere generaties omdat steeds minder vrouwen trouwen of kinderen krijgen voor dertigjarige leeftijd.

Dit roept de vraag op in hoeverre dit is toe te schrijven aan het gebrek aan financiële stabiliteit onder jongeren. De economische crisis van 2008-2009 en de lange nasleep daarvan heeft gezorgd voor uitstel van huwelijken en kinderen krijgen onder generaties die in de jaren tachtig zijn geboren. Mensen blijven langer alleen wonen of ongetrouwd samenwonen en die situatie is vaak minder stabiel dan wanneer men getrouwd is of kinderen heeft. Financiële redenen in combinatie met de krapte op de woningmarkt kunnen ook een oorzaak zijn waarom meer jonge vrouwen teruggaan naar het ouderlijk huis. Ook meer fundamentele maatschappelijke veranderingen kunnen een rol spelen. Het is mogelijk dat jonge generaties naar meer onafhankelijkheid streven, langer studeren en later voor trouwen en kinderen kiezen. Het streven naar meer onafhankelijkheid kan ook verklaren waarom steeds meer vrouwen ten minste één keer alleen wonen.

Hoewel de afschaffing van de basisbeurs in 2014 ertoe heeft geleid dat studenten langer bij hun ouders zijn blijven wonen, zien we dit nog niet terug in onze analyses want de generatie van 1988 was al 26 jaar toen de basisbeurs werd afgeschaft. Later uit huis gaan kan ertoe leiden dat jongeren minder vaak zullen terugkeren naar het ouderlijk huis. Dit zou leiden tot minder complexe levenslopen. Het kan er ook toe leiden dat trouwen en kinderen krijgen tot nog hogere leeftijden worden uitgesteld. Hierdoor neemt de kans toe dat het daar helemaal niet meer van komt, hetgeen mogelijk tot minder stabiliteit kan leiden. De overgang naar volwassenheid blijft een turbulente levensfase en door uitstel van trouwen en kinderen kan deze fase een steeds groter deel van het leven in beslag nemen.

Michaël Boissonneault, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: Boissonneault@nidi.nl
Joop de Beer, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: beer@nidi.nl

Figuur 2. Percentage vrouwen dat een leefsituatie tenminste één keer heeft meegemaakt tussen leeftijd 18 en 30, naar leefsituatie (huishoudenspositie) en geboortecohort

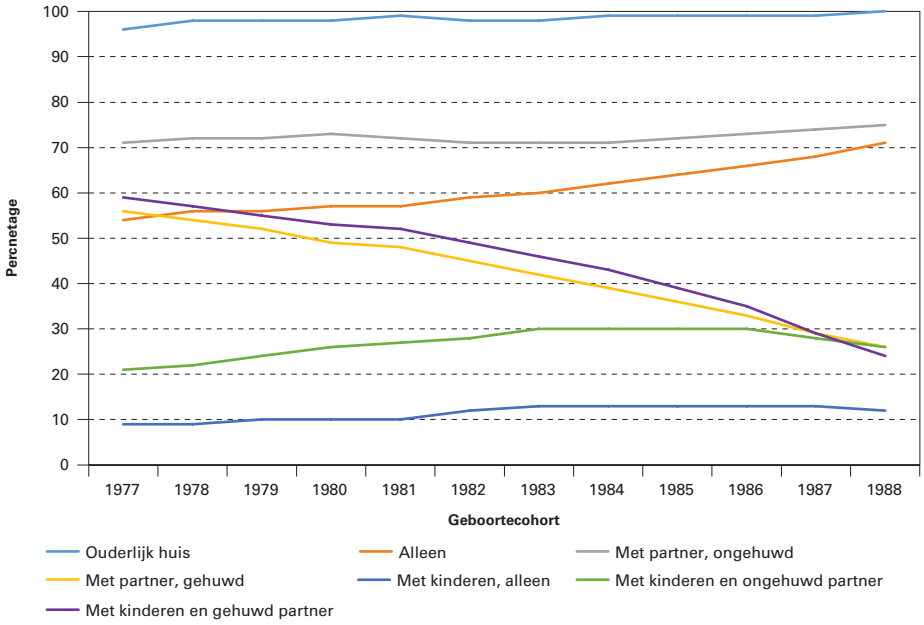

Bron: eigen berekeningen (zie kader) op basis van SSB/CBS.

Figuur 3. Percentage vrouwen dat terugkeert naar een eerdere leefsituatie tussen leeftijd 18 en 30, naar de betreffende leefsituatie (huishoudenspositie) en geboortecohort

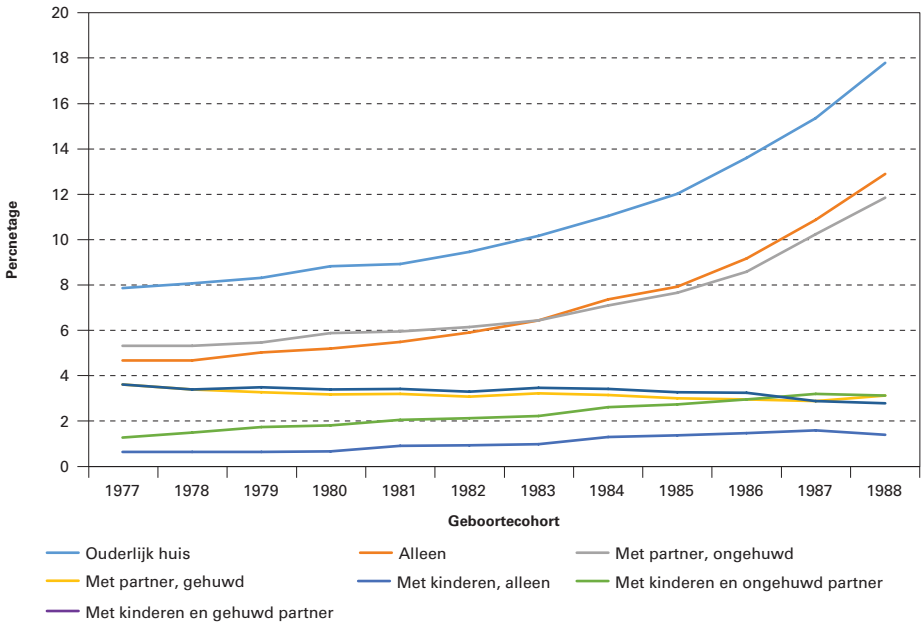

Bron: eigen berekeningen (zie kader) op basis van SSB/CBS.

LITERATUUR:

- Billari, F.C. en A.C. Liefbroer, (2010), Towards a new pattern of transition to adulthood? *Advances in Life Course Research*, 15 (2-3), pp. 59-75.
- Boissonneault, M. (2021), Period measures of life course complexity. *Demographic Research*, 44 (47), pp. 1133-1148.
- Pelletier, D., S. Bignami-Van Assche en A. Simard-Gendron (2020), Measuring life course complexity with dynamic sequence analysis. *Social Indicators Research*, 152 (3), pp. 1127-1151.

Pensioenkennis is een mannending

Kennis van financiële zaken is van groot belang voor zelfredzaamheid. Dat geldt zeker ook voor de grootste financiële zaak waar burgers mee te maken hebben: het pensioen.

De komende jaren wordt het pensioenstelsel grondig vernieuwd. Daarbij wordt het steeds belangrijker om te weten of je zelf actie moet ondernemen om een goed pensioen op te bouwen. Dit geldt in het bijzonder voor zelfstandigen die niet automatisch zijn aangesloten bij een pensioenfonds. Maar ook voor werknemers die mogelijk blindelings vertrouwen op hun pensioenfonds is het zinnig om zich op gezette tijden te verdiepen in hun pensioen om op latere leeftijd niet bedrogen uit te komen. Maar hoe staat het met de basale pensioenkennis in Nederland? De NIDI-Netspar Pensioenmonitor geeft uitsluitsel. In februari 2021 hebben we 2.745 respondenten gevraagd naar hun pensioenkennis en in welke mate zij de discussie rond het nieuwe pensioenstelsel volgen. De term AOW is ruim bekend: slechts 9 procent van de respondenten weet niet wat dit betekent. Maar het wordt al moeilijker als het om 'aanvullend pensioen' gaat: 20 procent kent dit begrip niet. Ook het Uniform Pensioenoverzicht (UPO) dat vele pensioendeelnemers toch jaarlijks moeten krijgen, is een begrip dat 32 procent van de deelnemers niets zegt. Slechts een op de drie pensioendeelnemers kan de term UPO naar eigen zeggen vrij precies duiden.

Is dit erg? Dat hangt ervan af. Niet iedereen hoeft bekend te zijn met het vakjargon van de pensioenindustrie. Maar het wordt anders als die pensioenkennis scheef verdeeld is. Je hoopt uiteraard dat zeker wie in een kwetsbare positie op de arbeidsmarkt verkeert, zoals laagopgeleiden, zzp'ers en parttimers iets weet over het pensioen. Dit geldt des te meer omdat een mogelijk pensioentekort zich later in de arbeidsloopbaan moeilijk laat corrigeren. Daarnaast is het in je eigen belang dat je vanaf het moment dat je (verplicht) voor je pensioen spaart je iets weet over het geld dat namens jou wordt beheerd door de pensioenfondsen. De figuur laat zien hoe sterk die interesse verschilt naar geslacht en leeftijd. Opvallend is dat jongeren (15-24 jaar, ongeveer generatie Z) en oudere jongeren (25-34 jaar, millennials) de discussies rond het nieuwe pensioenstelsel eigenlijk totaal niet volgen; pas bij de oudere leeftijdsgroepen (vanaf 55 jaar) zien we enige interesse. Over de gehele linie zijn vrouwen veel minder in het pensioendebat geïnteresseerd dan mannen. Gezien het gestegen onderwijsniveau en de toegenomen arbeidsdeelname van vrouwen zou je, zeker voor de jongere generaties, meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen verwachten. Deze gelijkheid is in de jongste leeftijdsgroep groter, maar kenmerkt zich door een grote desinteresse: 83 procent van de jonge vrouwen volgt het debat totaal niet en nauwelijks één procent van hen volgt het debat 'redelijk tot zeer goed'. De jongere mannen hebben iets minder desinteresse (78%) en van hen geeft vijf procent aan dat ze het debat erg goed volgen. De cijfers laten zien dat de belangstelling voor pensioen toeneemt naarmate men ouder wordt, maar het beeld is toch dat pensioen niet alleen voor de meeste jongeren een ver-van-mijn-bed-show is, maar ook dat pensioen voor alle generaties nog steeds overwegend een mannending is.

Hoe goed houden mannen en vrouwen de discussie rond het nieuwe pensioenstelsel bij? Zelf-rapportage naar leeftijdsgroepen, 2021

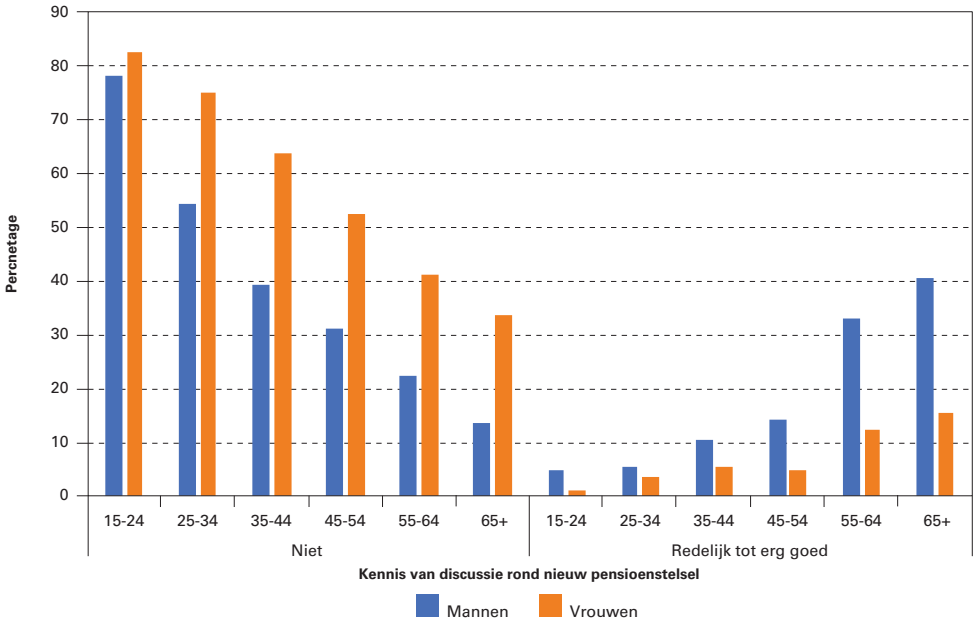

Noot: Antwoordcategorieën op de vraag 'Hoe goed houdt u de discussie rond het nieuwe pensioenstelsel bij?' met antwoordcategorieën: (1) niet; (2) een beetje; (3) redelijk goed; (4) erg goed. In de figuur zijn de categorieën 'redelijk goed' en 'erg goed' samengevoegd tot één categorie en de tussencategorie 'een beetje' is weggelaten.

Bron: NIDI-Netspar Pensioenmonitor (februari 2021), N = 2745.

Harry van Dalen, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen en Tilburg University, e-mail: dalen@nidi.nl
Kène Henkens, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen en Universiteit van Amsterdam, e-mail: henkens@nidi.nl

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl of via onze site: nidi.nl/nl/demos/

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.
De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen.
Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Nico van Nimwegen, redacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Jaap Oude Mulders, redacteur Fanny Janssen (RUG), redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	https://nidi.nl/demos
Abonnementen	gratis
Druk	Koninklijke Van der Most
Opmaak	www.up-score.nl